

ΜΕ ΤΗ συμπλήρωση τριών εβδομάδων από την εισαγωγή του κ. Α. Γ. Παπανδρέου στο Ωνάσειο, το πρόβλημα της αναπλήρωσής του δεν είναι μόνο πολιτικό. Έχει πλέον καταστεί θεσμικό. Και μπορεί να οδηγήσει σε μείζονα πολιτειακή κρίση, αν αποδειχθεί ότι η παράταση της σημερινής κατάστασης δεν είναι αθώα σκοπιμότητων, αλλά αποβλέπει στο να καταστρατηγηθούν οι διατάξεις του Συντάγματος για τη διαδοχή του Πρωθυπουργού.

Αφήνοντας προς το παρόν κατά μέρος την πολιτική διάσταση του προβλήματος, θα ασχοληθώ με τη θεσμική.

Στο συνταγματικό δίκαιο των δημοκρατικών χωρών δεν αμφισβητείται ότι η αναπλήρωση είναι θεσμός έκτακτος και πάντως βραχείας διάρκειας. Αποσκοπεί στη διασφάλιση της συνέχειας του κράτους και όχι στην υποκατάσταση του αναπληρούμενου. Διότι, εν τέλει, η δημοκρατία είναι πολίτευμα εκλεγμένων και όχι αναπληρωτών. Η βραχύτητα της αναπλήρωσης είναι συνάρτηση της σημασίας του αναπληρούμενου οργάνου: όσο κεντρικότερη είναι η θέση του αναπληρούμενου στη λειτουργία του πολιτεύματος, τόσο συντομότερη πρέπει να είναι και η διάρκεια της αναπλήρωσής του. Ο αυτονόητος αυτός κανόνας ισχύει, είτε το Σύνταγμα ρυθμίζει την αναπλήρωση διεξοδικά, όπως π.χ. στην περίπτωση του Προέδρου της Δημοκρατίας (άρθρο 34), είτε την προβλέπει αποσπασματικά, όπως π.χ. στην περίπτωση του Πρωθυπουργού (άρθρο 81 §5 και 38 §2).

Για τον Πρωθυπουργό, το Σύνταγμά μας προβλέπει δύο ειδών αναπληρώσεις: από τη μία, την αναπλήρωση *sede plena*, δηλαδή του υπάρχοντος Πρωθυπουργού, ο οποίος απουσιάζει ή κωλύεται και, από την άλλη, την αναπλήρωση *sede vacante*, δηλαδή είτε του παραιτηθέντος είτε του εκλιπόντος Πρωθυπουργού.

Στην πρώτη περίπτωση, ακολουθώντας τη σύγχρονη κοινοβουλευτική τάση (πρβλ. το άρθρο 69 §1 του γερμανικού θεμελιώδους Νόμου του 1949), το άρθρο 81 §5 του Συντάγματος μας ορίζει ότι, αν δεν υπάρχει αντιπρόεδρος, «ο Πρωθυπουργός ορίζει έναν από τους υπουργούς προσωρινό αναπληρωτή του, όταν παρουσιάζεται ανάγκη». Κατά την ορθότερη άποψη, δεν πρόκειται για γενική αναπλήρωση, αλλά για αναπλήρωση *ad hoc*, προς διεξαγωγή συγκεκριμένων κάθε φορά έργων. Ελλείψει, συνεπώς, αντιπρόεδρου, το Σύνταγμα καθιερώνει σύστημα αυτοδίκαιης, γενικής και βραχύτατης αναπλήρωσης. Προκειμένου να μην υπάρξει κανένας απολύτως κενό, «καθί-κοντα Πρωθυπουργού ασκεί ο πρώτος κατά σειρά αντιπρόεδρος ή υπουργός», έως ότου η Κοινοβουλευτική Ομάδα του κόμματος, στο οποίο ο παραιτηθείς ή εκλιπών ανήκει, αναδείξει τον νέο πρωθυπουργό «το αργότερο μέσα σε τρεις μέρες».

Από τα όσα προηγήθηκαν

Η αναπλήρωση του Πρωθυπουργού

Το πρόβλημα έχει γίνει και θεσμικό

Του ΝΙΚΟΥ Κ. ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΥ

προκύπτει ότι η αυτοδίκαιη γενική αναπλήρωση του κ. Παπανδρέου από τον κ. Τσοχατζόπουλο δεν προβλέπεται από το Σύνταγμα. Διότι ο κ. Παπανδρέου δεν τον έχει ορίσει, σύμφωνα με το άρθρο 85 §1 του Συντάγματος, ούτε όμως και θα μπορούσε να τον ορίσει γενικό αναπληρωτή του, χωρίς ταυτόχρονα να τον προαγάγει σε αντιπρόεδρο.

Ωστόσο, ο κ. Τσοχατζόπουλος δεν ασκεί καθήκοντα (γενικού) αναπληρωτή αυθαίρετως. Αναπληρώνει τον Πρωθυπουργό σύμφωνα με τη ρητή διάταξη του άρθρου 12 §2 του ν. 1558/1985, που ορίζει ότι «αν δεν υπάρχει

περίπτωση αυτή το Σύνταγμα θέλησε η αναπλήρωση να γίνεται είτε από αντιπρόεδρο, εφόσον υπάρχει, είτε από υπουργό ειδικά ορισμένο από τον πρωθυπουργό για συγκεκριμένο έργο (άρθρο 81 §5). Η άποψη αυτή ενισχύεται από το εξ αντιδιαστολής επιχείρημα ότι, στη μόνη περίπτωση όπου το Σύνταγμα θέλησε την αυτοδίκαιη γενική αναπλήρωση του πρωθυπουργού από υπουργό (με το τυχαίο κατ' αρχήν κριτήριο της κατοχής του πρώτου τη τάξει υπουργείου), το είπε ρητά και το προέβλεψε ως λύση ανάγκης, για τρεις το πολύ μέρες, μόνον αν ο Πρωθυπουργός παραιτηθεί ή

χειρήματος θα ήταν, αφενός μεν το έκτακτο συνέδριο να συγκληθεί εγκύτως, σύμφωνα με το άρθρο 50 του καταστατικού του ΠαΣοΚ που απαιτεί αυξημένες – αλλά μάλλον «δύσκολες» – πλειοψηφίες και, αφετέρου, να διατηρηθεί πάση θυσία εν ζωή ο κ. Παπανδρέου επί πέντε τουλάχιστον εβδομάδες ακόμη, όσες δηλαδή το ίδιο άρθρο προβλέπει ότι χρειάζεται να μεσολαβήσουν για να συνέλθει το έκτακτο συνέδριο.

Εναπόκειται σε άλλους να αξιολογήσουν την πολιτική αλλά και την ηθική πλευρά αυτής της μεθόδευσης. Όσον αφορά τη συνταγματική, ας μου επιτραπεί να παρατηρήσω ότι, παρά τον φαινομενικά νομότυπο τρόπο αναδείξεως του νέου πρωθυπουργού «από τη βάση», εν μέσω εορτών, και με τις όποιες «αδιάβλητες» διαδικασίες, θα πρόκειται για μια κλασική περίπτωση καταστρατήγησης του Συντάγματος και μάλιστα μιας διάταξής του – του άρθρου 38 §2 –, που το ΠαΣοΚ εισήγαγε με την αναθεώρηση του 1985/1986 για να αναβαθμίσει και όχι, βεβαίως, για να υποσκάψει το κύρος του κοινοβουλίου.

Από τα όσα προηγήθηκαν προκύπτει ότι η παραιτημένη αναπλήρωση του Πρωθυπουργού από τον κ. Τσοχατζόπουλο είναι καθεαυτή συνταγματικά ανώμαλη. Θα καταστεί συνταγματικά ανεπίτρεπτη αν αποδειχθεί ότι αποβλέπει στον αποκλεισμό της Κοινοβουλευτικής Ομάδας του κυβερνώντος κόμματος από την ανάδειξη του νέου πρωθυπουργού, δηλαδή από την ενάσκηση μιας αρμοδιότητας που το Σύνταγμα έχει αναθέσει αποκλειστικά σε αυτήν.

Το γε νυν έχον, μόνη ηθικά, πολιτικά και συνταγματικά ενδεδειγμένη λύση θα ήταν η παραιτήση του κ. Α. Γ. Παπανδρέου ως Πρωθυπουργού, ώστε η Κοινοβουλευτική Ομάδα του κυβερνώντος κόμματος να αναδείξει τον διάδοχό του, σύμφωνα με το άρθρο 38 §2 του Συντάγματος.

Αν, για οποιονδήποτε λόγο, η κοινοβουλευτική άψογη αυτή λύση αποδειχθεί αδύνατη, τη σχετική διαδικασία θα πρέπει να κινήσει η κυβέρνηση, ζητώντας – προκειμένου, εν συνεχεία, εσκεμμένα να μη λάβει – την εμπιστοσύνη της Βουλής, σύμφωνα με το άρθρο 84 του Συντάγματος. Στην περίπτωση αυτή, παράλληλα με τη διαδικασία των διερρευνητικών εντολών του άρθρου 37 §2-3 Σ., η Κοινοβουλευτική Ομάδα του ΠαΣοΚ θα μπορούσε να αναδείξει τον νέο πρωθυπουργό. Στο ίδιο αποτέλεσμα θα μπορούσε να οδηγήσει και η υποβολή παραιτήσεων από το σύνολο (κατ' αρχήν) των μελών της κυβέρνησης. Αν και δεν προβλέπεται ρητά από το γράμμα των άρθρων 38 §2 και 34 §4 του Συντάγματος, η λύση αυτή, τόσο στη δεύτερη όσο και κυρίως στην πρώτη εκδοχή της, φαίνεται η κοινοβουλευτικά πιο ορθόδοξη από άλλες που έχουν ακουσθεί τις τελευταίες μέρες.

Αν καμιά από τις λύσεις αυτές δεν ακολουθηθεί, είτε από έλλειψη πολιτικού θάρρους είτε λόγω υπερβολικών σχεδίων, ανήκει στα μέλη της Κοινοβουλευτικής Ομάδας του ΠαΣοΚ να προασπίσουν το προσωπικό τους κύρος και την αρμοδιότητα που το Σύνταγμα τους έχει αναθέσει.

Ο ρόλος του Προέδρου της Δημοκρατίας

Ρυθμιστική πρωτοβουλία

Του Γ. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

ΑΠΟ ΤΗ στιγμή όπου ο πρωθυπουργός Ανδρέας Παπανδρέου άρχισε ήδη να δίνει την προσωπική του μάχη, διαφάνηκε το μεγάλο πολιτικό και θεσμικό κενό που θα προκαλούσε η αποχή από την άσκηση των καθηκόντων του. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η πολιτική μας ζωή μπορεί έκτοτε να προσμοιαστεί με «τοπίο στην ομίχλη». Εύλογα λοιπόν τίθεται το ερώτημα, με ποιους τρόπους θα έπρεπε να αναζητήσουμε λύσεις στον «γόρδιο δεσμό» που διαπλέκεται γύρω από την αναπλήρωση και την παραιτήση του Πρωθυπουργού, την ανάδειξη νέου πρωθυπουργού, την εσωτερική σχέση της Κεντρικής Επιτροπής, της Κοινοβουλευτικής Ομάδας και του συνεδρίου του κυβερνώντος κόμματος για την επιλογή του, και τις προεκτάσεις καθενός από αυτά τα προβλήματα. Η συζήτηση και η αντιμετώπισή τους θα δώσουν ασφαλώς λαβή για έντονες πολιτικές αντιπαραθέσεις και επιστημονικές διχογνωμίες.

Αν επιχειρήσουμε να καταγράψουμε τις ψηφίδες που συνθέτουν το μωσαϊκό της πολύπλοκης κατάστασης που διαμορφώνεται – μιας κατάστασης που ενέχει ίσως και το σπέρμα μιας μείζονος πολιτικής κρίσης –, θα διαπιστώσουμε ότι ως τώρα δεσπόζουν οι τακτικές κινήσεις των δύο μεγάλων κομμάτων είτε στη μεταξύ τους ανταπάρεση είτε στο εσωτερικό τους. Αποκλειστικός στόχος είναι η εξυπηρέτηση του στενά νοούμενου συμφέροντός τους. Αντίθετα, οι αρνητικές επιπτώσεις τόσο στη λειτουργία του πολιτεύματος όσο, κατ' επέκταση, και στην πολιτική, οικονομική και κοινωνική ζωή της χώρας παραγνωρίζονται κατά τρόπο τουλάχιστον δυσεξήγητο.

Το μείζον πρόβλημα που προβάλλει είναι ωστόσο η λειτουργία του πολιτεύματος. Με τους όρους που επικρατούν διατρέχουμε πράγματι τον κίνδυνο να εισέλθουμε σε μια παραιτεινόμενη περίοδο διάχυτης και έντονης δυσλειτουργίας του. Ο λόγος είναι προφανής. Αν οι διεργασίες αφεθούν μόνο στα κόμματα, γρήγορα θα γίνουμε μάρτυρες μιας ανταπάρεσης δίχως αρχές και δίχως απτή προοπτική αποκατάστασης της εύρυθμης λειτουργίας των θεσμών. Το κόστος της, που δεν φαίνεται περιέργως να απασχολεί σοβαρά τους πρωταγωνιστές της, θα είναι αποσδιήποτε δυσβάσταχτο.

Σε λίγες ημέρες πρόκειται έτσι να συζητηθούν στη Διάσκεψη της Μαδρίτης και, ως ένα βαθμό, να διαμορφωθούν οι κρίσιμες επιλογές για τη θεσμική μετεξέλιξη της Ευρωπαϊκής Ενωσης και τις κυριότερες πολιτικές της. Η σημασία για τη χώρα μας είναι οπωσδήποτε καταλυτική. Επιτρέπεται λοιπόν να απέχουμε από τη σχετική συζήτηση ή να συμμετέχουμε σε αυτήν με εντελώς συμβατικό τρόπο; Επίσης πολλά μέτωπα της εξωτερικής πολιτικής μας – Κυπριακό, ελληνοτουρκικές σχέσεις, σχέσεις με τη FYROM και τις άλλες βαλκανικές χώρες – φαίνεται ότι θα αποκτήσουν προσεχώς εξαιρετικά μεγάλη κινητικότητα. Αφήνω τελευταία τα σωρευόμενα, επί έτη, εσωτερικά προβλήματα. Πώς είναι λοιπόν δυνατόν να αντιμετωπισθούν χωρίς συνεκτική κυβέρνηση, απαλλαγμένη από το άγχος της πρόσκαιρης επιβιώσής της;

Οι διεργασίες που εξελίσσονται στα κόμματα αποβλέπουν στην ανάδειξη νέου πρωθυπουργού και νέας κυβέρνησης στο πλαίσιο της πολυκομματικής δημοκρατίας, προσδιάζουν δε σαφώς στη συνταγματική αποστολή τους. Συνεπώς, είναι όχι μόνο θεμιτές αλλά και επιβεβλημένες. Το ζήτημα εντοπίζεται στην ποιότητα και στην προσφορότητά τους να συμβάλουν πράγματι στη δημιουργία των προϋποθέσεων για τη δύναμη επίλυση του προβλήματος. Με βάση τις επισημάνσεις που προηγήθηκαν, είναι προφανές ότι δεν συντρέχει αυτή η προϋπόθεση. Η λεγόμενη αυτορρυθμιστική λειτουργία των κομμάτων δεν είναι έτσι δυνατόν να παράσχει λύση στο διαγραφόμενο αδιέξοδο.

Γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο αποβαίνει αναγκαία η ενεργοποίηση του Προέδρου της Δημοκρατίας, ο οποίος ως τώρα τίρησε, για λόγους εν πολλοίς ευεξήγητους, διακριτική στάση. Για πόσο όμως μπορεί ακόμη να παραμένει απλός παρατηρητής κομματικών διεργασιών που κατατείνουν να συντηρήσουν επί μακρόν την εκκρεμότητα; Η νομικοπολιτική θέση του είναι βέβαια, σύμφωνα με τους ορισμούς του ισχύοντος Συντάγματος, αποδυναμωμένη. Τούτο δεν σημαίνει πάντως και ότι δεν είναι σε θέση να αξιοποιήσει τη ρυθμιστική λειτουργία του (άρθρο 30 παρ. 1 Συντ.), σε περιπτώσεις μάλιστα – όπως η παρούσα – όπου δεν καλείται να ασκήσει τις συνταγματικά προβλεπόμενες και οριοθετημένες αρμοδιότητές του, αλλά να αναπτύξει πρωτοβουλίες που προσδιάζουν στη συνταγματική αποστολή του. Στο πλαίσιο άλλωστε του εξελιγμένου κοινοβουλευτικού συστήματος ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας, σε ορισμένες ιδίως στιγμές, διαθέτει σημαντικά περιθώρια πολιτικών πρωτοβουλιών που δεν είναι πάντοτε ορατά «διά γυμνού οφθαλμού».

Στο σημείο αυτό αξίζει να διευκρινισθεί ότι ο αρχηγός του κράτους ως ρυθμιστής του πολιτεύματος δεν έχει μόνο τις αρμοδιότητες που του αναθέτει με ειδικούς ορισμούς το Σύνταγμα (λ.χ. διορισμός πρωθυπουργού και κυβέρνησης, διάλυση της Βουλής). Είναι επίσης σε θέση να αναπτύσσει πρωτοβουλίες, ιδίως μάλιστα – όπως εν προκειμένω – όταν αυτές προελαύνουν το έδαφος για την άσκηση των συνταγματικών αρμοδιοτήτων του και την εύρυθμη λειτουργία του πολιτεύματος. Η σαφής αυτή διάκριση συμβάλλει να κατανοήσουμε καλύτερα τη νομικοπολιτική θέση και τον ρόλο του αρχηγού του κράτους και να διασκεδαστούν τυχόν αμφισβητήσεις.

Οι σκέψεις αυτές υπογραμμίζουν πόσο χρήσιμη και εποικοδομητική θα ήταν η ανάπτυξη μιας ρυθμιστικής πρωτοβουλίας του. Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας θα μπορούσε έτσι να προκαλέσει συναντήσεις με τους αρχηγούς των κομμάτων και τον Πρόεδρο της Βουλής και να διαβουλευθεί μαζί τους για τη διαμορφωθείσα κατάσταση. Σε αυτές θα έπρεπε να καταγράφει τις θέσεις των κομμάτων, να ενημερώνει τους αρμόδιους πολιτειακούς και πολιτικούς παράγοντες για τις απόψεις των άλλων και να εκφέρει γνώμη για τη δημιουργία των προϋποθέσεων που θα συνέβαλαν, με ώριμους όρους, σε αναζήτηση λύσεων. Παράλληλα, θα διασφάλιζε διαφάνεια στις συντελούμενες διεργασίες και θα εγγυούνταν την αξιοπιστία τους.

Ο κ. Γιώργος Παπαδημητρίου είναι καθηγητής του Συνταγματικού Δικαίου στο Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Μόνη ηθικά, πολιτικά και συνταγματικά ενδεδειγμένη λύση θα ήταν η παραιτήση του κ. Α. Γ. Παπανδρέου ως Πρωθυπουργού ώστε η Κοινοβουλευτική Ομάδα του κυβερνώντος κόμματος να αναδείξει τον διάδοχό του

αντιπρόεδρος και ο πρωθυπουργός δεν έχει ορίσει αναπληρωτή του, σύμφωνα με το άρθρο 81 §5 Σ., τον πρωθυπουργό αναπληρώνει υπουργός κατά τη σειρά προβαδίσματος, όπως αυτή [εκάστοτε] ορίζεται», δηλαδή – σήμερα – ο υπουργός Εσωτερικών και Δημόσιας Οικονομίας, που ασκεί τις αρμοδιότητες του πρώτου τη τάξει (παλαιού) υπουργείου Προεδρίας.

Στον βαθμό όπου αντιμετωπίζει ένα ενδεχόμενο που το Σύνταγμα δεν έχει προβλέψει, αλλά που μπορεί πολύ εύκολα να προκύψει στην πράξη (όπως π.χ. την επείγουσα ανάγκη να ληφθεί αμέσως απόφαση του προσωπικά απουσιάζοντος ή κωλύμενου πρωθυπουργού, όταν δεν υπάρχει αντιπρόεδρος και ο πρωθυπουργός δεν έχει ορίσει αναπληρωτή του), η κρίσιμη αυτή ρύθμιση του άρθρου 12 §2 ν. 1558/1985 δεν είναι κατ' αρχήν αντισυνταγματική. Διότι, εφαρμοζόμενη για να αντιμετωπισθεί μία προφανώς έκτακτη και πάντως βραχείας διάρκειας περίσταση, συμπληρώνει το άρθρο 81 §5 Σ. και δεν το αναιρεί. Προϋπόθεση, συνεπώς, της συνταγματικότητας της αναπλήρωσης του άρθρου 12 §2 ν. 1558/1985 είναι πρωτίστως ο έκτακτος χαρακτήρας της και η βραχύτατη διάρκειά της.

Απεναντίας, αν η (νομοθετική) αυτή αναπλήρωση παραιτείται επ' αόριστο, όπως ήδη συμβαίνει με την αναπλήρωση του κ. Παπανδρέου από τον κ. Τσοχατζόπουλο, φρονώ ότι καθίσταται συνταγματικά ανώμαλη. Διότι, σύμφωνα με τα όσα εκτέθηκαν προηγουμένως, για την

εκλείψει (άρθρο 38 §2), πράγμα που – εν πάση περιπτώσει – δεν συμβαίνει σήμερα.

Η αντισυνταγματικότητα της παραιτεινόμενης αναπλήρωσης του κ. Παπανδρέου από τον κ. Τσοχατζόπουλο καθίσταται ακόμη προφανέστερη αν ευσταθούν ορισμένες πληροφορίες που είδαν το φως της δημοσιότητας τις τελευταίες μέρες. Αν δηλαδή αληθεύει ότι επιδιώκεται ήδη η σύγκληση έκτακτου συνεδρίου του ΠαΣοΚ για την ανάδειξη νέου αρχηγού (ή «αντιπρόεδρου»), τον οποίο ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας θα ήταν υποχρεωμένος να διορίσει πρωθυπουργό, αν ο κ. Παπανδρέου υπέβαλε την παραιτήση της κυβέρνησης, σύμφωνα με το άρθρο 38 §1 Σ. και ταυτόχρονα παραιτείτο και από την προεδρία του Κινήματος. Πράγματι, στην περίπτωση αυτή ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας θα ήταν υποχρεωμένος να καλέσει τον νέο αρχηγό του ΠαΣοΚ στη σύσκεψη των αρχηγών των κομμάτων του άρθρου 37 §3γ Σ. και, αμέσως μετά, να τον διορίσει πρωθυπουργό, εφόσον το ΠαΣοΚ θα διέθετε ακόμη την απόλυτη πλειοψηφία των βουλευτικών εδρών.

Είναι προφανές ότι, με τη μεθόδευση αυτή, θα παραγκωνιζόταν πλήρως από τη διαδικασία της ανάδειξης του νέου πρωθυπουργού η Κοινοβουλευτική Ομάδα του ΠαΣοΚ, αν και μόνη εν προκειμένω αρμοδία κατά το Σύνταγμα, αν ο εν ενεργεία Πρωθυπουργός παραιτηθεί ή εκλείψει. Αναγκαία προϋπόθεση για την επιτυχία του εγ-

Ο κ. Ν. Κ. Αλιβιζάτος είναι καθηγητής του Συνταγματικού Δικαίου στο Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Οι πρωθυπουργοί είναι περιττοί

Του Δ. Κ. ΨΥΧΟΓΙΟΥ

ΕΙΧΕ αρχίσει να διαφαίνεται εδώ και πολλούς μήνες, αλλά στις τρεις εβδομάδες που πέρασαν έγινε πια αυταπόδεικτο γεγονός: ο πρωθυπουργός είναι περιττός. Η κυβέρνηση και ο κρατικός μηχανισμός μπορούν να λειτουργούν άψογα, όπως μας πληροφορούν όλοι οι αρμόδιοι, ακόμη και όταν ο πρωθυπουργός δεν μπορεί να ασκεί τα καθήκοντά του. Ομοίως αποδεικνύεται περιττός και ο θεσμός του προέδρου του ΠαΣοΚ, αλλά αυτό αφορά μόνο τα οργανωμένα μέλη του κυβερνώντος κόμματος. Το ζήτημα του πρωθυπουργού όμως μας αφορά όλους.

Πριν από λίγους μήνες, νομίζω μετά την περιπέτεια στην Πάτμο, ο κ. Κακαλαμάνης είχε δηλώσει ευθαρσώς ότι αρκούσε και η «σκιά» μόνο του πρωθυπουργού για να λειτουργεί η κυβέρνηση. Ηθελε βέβαια να τονίσει το γεγονός ότι η πολιτική ισχύς, η προσωπικότητα, η αξία του κ. Παπανδρέου ήταν τόσο μεγάλες ώστε και το ελάχιστο της παρουσίας του αρκούσε για να πηγαίνουν όλα καλά – και όχι να υπαινιχθεί ότι είχε γίνει η σκιά του παλιού εαυτού του. Παρόμοιες εκδηλώσεις τιμής, λατρείας και εμπιστοσύνης ήταν συχνοτάτες από πάμπολλα στελέχη του ΠαΣοΚ. Εδειχναν έτσι την πίστη τους, που ήθελαν να γίνει και δική μας, ότι ο κ. Παπανδρέου είναι αναγκατάστατος.

Και αποδείχθηκε, αναθέτως, ότι μπορεί να τον αντικαθιστά (να τον «αναπληρώνει», τυπικά) ο οποίος κατέχει τη θέση του υπουργού Προεδρίας. Ως πριν από δύο μήνες «πρώτος της τάξης» υπουργός ήταν ο κ. Ποττάκης, πέρυσι ο κ. Πεπονής. Ποιος αμφιβάλλει ότι, αν το «επεισόδιο» της Πάτμου ήταν σοβαρότερο, ο κ. Ποττάκης θα μπορούσε να εκπροσωπεί τη χώρα στην οποία διάσκηψη κορυφής εξίσου αποτελεσματικά με τον κ. Παπανδρέου; Και αν είχε αρρωστήσει πέρυσι κάποια εποχή, άριστα δεν θα στεκόταν στο πόδι του ο κ. Πεπονής; Θα έβγαине μίπως τότε κάποιος να πει ότι υπάρχει πρόβλημα, ότι υπάρχει κενό, ότι δεν υπάρχει πρωθυπουργός; Όλα θα δούλευαν ρολόι και τότε, όπως και τώρα.

Ο νυν πρωθυπουργός κ. Τσοχατζόπουλος αδίκως γίνεται στόχος ειρωνειών: με δυσθυμία δέχθηκε να εγκαταλείψει τη θέση του Γραμματέα του ΠαΣοΚ και να γίνει υπουργός Προεδρίας. Αν είχε αντισταθεί λίγο περισσότερο, μπορεί να ήταν ο νυν υπουργός αναπληρωτής κ. Καστανίδης στη θέση του και να συμμετείχε αυτός με λαμπρές επιδόσεις στη Σύνοδο της Μαδρίτης. Όπως και οποιοσδήποτε άλλος υπουργός. Είναι ή δεν είναι περιττός ο πρωθυπουργός;

Υπάρχουν και άλλα ιστορικά προηγούμενα κατά τα οποία οι λαοί ανακάλυψαν με έκπληξη ότι κάποιος θεσμός που τους υπηρετούσαν αναγκατάστατα

πρόσωπα ήταν τελικά περιττοί. Ο Σαλαζάρ, π.χ., θεωρείτο αναγκατάστατος, καίτοι βαθύτατα ασθενής – αλλά το αξίωμα του πρωθυπουργού της «Ενωτικής Συντεχνιακής Δημοκρατίας» της Πορτογαλίας αποδείχθηκε περιττό λίγο μετά τον θάνατό του: το κατήργησε η «επανάσταση των γαριφάλων». Ομοίως αναγκατάστατος ο Λεονίντ Μπρέζνιεφ στα αξιώματα του Γ.Γ. του ΚΚΣΕ και του προέδρου της ΕΣΣΔ (και τιμημένος με το Βραβείο Λένιν Λογοτεχνίας)· εξαφανίστηκαν και το ΚΚΣΕ και η ΕΣΣΔ, όπως όλοι γνωρίζουμε. Ο κ. Αντρέοι ήταν αναγκατάστατος στο πλαίσιο της ιταλικής χριστιανοδημοκρατίας: το κόμμα του διαλύθηκε και αυτός αντιμετώπιζε τη Δικαιοσύνη της χώρας του. Αξίζει ίσως να αναρωτηθούμε τι μορφή θα έχουν το ΠαΣοΚ και η χώρα λίγα χρόνια μετά.

Οι παλιοί κομμουνιστές θα το έλεγαν ίσως «άρνηση της άρνησης» αυτό το φαινόμενο της απαξίωσης των θεσμών λόγω των υπηρεσιών που τους προσφέρουν αναγκατάστατα άτομα, οι ακόμη πα-

λαιότεροι χεγκελμάνοι θα έβλεπαν ίσως σ' αυτό μία ακόμη από τις «πονηρίες της Ιστορίας». Σε κάποια τέτοια περίεργη πονηρία υποπεύομαι ότι έχει εμπλακεί και ο κ. Εβερτ: από τη μια θεωρεί «ανήθικο» το να γίνεται συζήτηση περί διαδοχής του πρωθυπουργού στο ΠαΣοΚ, πεπεισμένος προφανώς πως είναι περιττός ο πρωθυπουργός στη χώρα μας – από την άλλη διεκδικεί για τον εαυτό του τη θέση του «εν αναμονή» πρωθυπουργού. Ομοίως ο κ. Σαμαράς, η κ. Παπαρρηγά, ο κ. Κωνσταντόπουλος ελάχιστα φαίνεται να ενοχλούνται από την έλλειψη πρωθυπουργού. Αντιθέτως στο ΠαΣοΚ έχουν συνειδητοποιήσει την διά-

της αχρησίας αχρηστία του θεσμού και δηλώνουν όλοι ότι το θέμα είναι να λειτουργούν χωρίς ούτε καν τη «σκιά» του πρωθυπουργού και όχι να εκλέξουν καινούργιο.

Το δρόμα είναι ότι ο «μεγάλος ασθενής» και το περιβάλλον του δεν έχουν πειστεί πως η χώρα δεν χρειάζεται πια πρωθυπουργό, ούτε το ΠαΣοΚ πρόεδρο. Άλλως θα είχε παρατηρηθεί ο κ. Παπανδρέου. Και όταν με το καλό γυρίσει στην Εκάλη θα κινεί επιδεικτικά αυτά τα δύο σκήπτρα, χωρίς να μπορεί να επιβάλει και την εξουσία που συμβολίζουν. Γιατί ο ίδιος τα κατήντησε έτσι. Και επομένως δεν θα είναι σε θέση να επιβάλει οποιαδήποτε «συνταγματική πορεία», καλή ή κακή. Αλλά ούτε και θα τους αφήνει, τους υπόλοιπους, να βρουν μόνοι τους κάποια λύση στα προβλήματα. Και όσα θα διαδραματισθούν τότε στο ΠαΣοΚ και στην πολιτική σκηνή γενικότερα δεν θα είναι διόλου ευχάριστα.

Απαιτείται λοιπόν περισσότερη σοβαρότητα, ειλικρίνεια, αποφασιστικότητα από αυτούς που υποτίθεται ότι μας κυβερνούν ή θέλουν να μας κυβερνήσουν. Τα επερχόμενα αδιέξοδα ίσως μόνο σ' αυτούς δεν είναι ορατά, λόγω του στρουθοκαμηλισμού τους. Δεν σκεφτόνται λίγο τον κίνδυνο να αρχίσουμε να σκεφτόμαστε ότι ίσως και αυτοί είναι περιττοί;

Η οργή που φουντώνει

Του ΡΙΧΑΡΔΟΥ ΣΩΜΕΡΙΤΗ

ΥΠΑΡΧΕΙ κίνδυνος συνταγματικής εκτροπής; Η απάντηση είναι απλή και φαινομενικά μόνο παράδοξη: όχι, διότι από καιρό ζούμε ένα διαρκές πολιτικό συνταγματικό πραξικόπημα. Που δεν φαίνεται να ενοχλεί κανέναν. Όλοι ικανοποιούνται με την (τυπικά σωστή) διαπίστωση ότι δεν υπάρχει συνταγματικό «κενό» στην άσκηση της όποιας εξουσίας.

Το Σύνταγμα προβλέπει κυβέρνηση, πρωθυπουργό και πολύ συγκεκριμένους κανόνες λειτουργίας του πολιτεύματος. Από εβδομάδες (και ίσως από μήνες), πρωθυπουργό που να μπορεί να ασκήσει τα καθήκοντά του δεν έχουμε, το μόνο όργανο που θα μπορούσε, τουλάχιστον τώρα, να τον αναπληρώσει συλλογικά, το υπουργικό συμβούλιο, δεν συνεδριάζει, και πολύ σοβαρά διάφοροι κύριοι προ-σπαθούν να μας πείσουν ότι όπως το Σύνταγμα και το καταστατικό του κόμματός τους δεν συμφωνούν για τα της εκλογής νέου ηγέτη-πρωθυπουργού πρέπει να βρεθούν «μέσες» ή και «άλλες» λύσεις. Πράγμα που σημαίνει ότι για τους θαυμασιούς αυτούς δημοκράτες τα όσα λέει το Σύνταγμα είναι δευτερεύοντα ή το πολύ ισότιμα με τα όσα λέει το κόμμα.

Επειδή είναι βαρύτατα άρρωστος ο Πρωθυπουργός, το κράτος έχει ουσιαστικά παραλύσει. Αυτό είναι ήδη αρνητικό. Αποκαλύπτει ότι κάτι δεν πάει καλά όχι με τους θεσμούς αλλά με τον τρόπο λειτουργίας τους. Το χειρότερο δεν είναι όμως οι αποφάσεις που καθυστερούν αλλά οι αποφάσεις που ανακοινώνονται. Όταν ανακοινώνονται. Οι κάποιες συνεδριάσεις της «κυβερνητικής επιτροπής» δεν καλύπτουν το θέμα, δεν απαντούν στο τεράστιο ερωτηματικό: πώς, από ποιους ακριβώς, με βάση ποιες προδιαγραφές, ποια σχέδια, με ποια πολιτική και προσωπική ευθύνη διαμορφώνεται η πολιτική; Αν αύριο συμβεί κάτι το δραματικό, τι θα γίνει σ' αυτή τη χώρα όπου (αυτοί το θέλησαν) όλα εξαρτώνται από έναν παντοδύναμο και τώρα ανήμπορο Πρωθυπουργό;

Το τελευταίο αυτό διάστημα κάποιος αποφάσιζαν, ανάμεσα σε μερικά άλλα, την αποστολή ελλήνων στρατιωτικών στη Βοσνία – καλά έκαναν –, αλλά το θέμα είναι πώς και μετά από ποιες συ-

νταγματικές διαδικασίες, το τι θα πούμε, αν πούμε κάτι, στη Μαδρίτη (Ευρωπαϊκό Συμβούλιο)· τον διορισμό του νέου ΔΣ της Ολυμπιακής. Η κυβερνητική μηχανή εξακολουθεί να μοιράζει λεφτά και πρόνοια, να λέει «ναι» και «όχι», όταν αυτό συμφέρει. Φυσικά, αποκλείεται όλα αυτά να αποφασίστηκαν στο Ωνάσειο, παρά την καθημερινή δήλωση του κ. κυβερνητικού εκπροσώπου ότι «έχουμε Πρωθυπουργό». Που προφανώς την επαναλαμβάνει για να πειστεί και ο ίδιος για του λόγου του το αληθές. Βεβαίως, όλα τούτα δεν αποφασίστηκαν και από το μονίμως εκτός μάχης υπουργικό συμβούλιο.

Το 1993 η πλειονότητα ψήφισε Παπανδρέου και παρεμπιπτόντως ΠαΣοΚ. Τον Παπανδρέου εμπιστεύθηκε ξανά και μόνο κατά πρόέκταση το Κίνημά του. Ένα

Κίνημα που αυτός και οι συνεργάτες του θέλησαν με κάθε τρόπο προσωποπαγές και προσωπολατρευτικό. Ακόμα και σήμερα, το θέαμα της εξάρτησής τους από τον «αρχηγό» μας προσφέρουν, έχοντας φτάσει στα όρια του φετιχισμού. Κανένας δεν ψήφισε για κυβερνήτη τον κ. Τσοχατζόπουλο μήτε τους διάφορους «εκτελεστι-

κούς». Οι λίγοι που αμφισβήτησαν αυτή την πραγματικότητα της «αρχηγικής παντοδυναμίας», παρά τη σταδιακή μετατροπή της σε απίστευτο μύθο, προσεκτικά και εμμέσως κινηθήκαν και πάντως μάλλον απομονώθηκαν. Για ποια πολιτική νομιμότητα μπορούμε έτσι να μιλάμε σήμερα;

Προφανώς για καμία. Τόσο που μερικοί την αναζητούν πια εκτός συνόρων. Προσπαθούν να μας πείσουν (εμμέσως) ότι αυτούς θέλουν οι Μεγάλοι, κυρίως ο Μεγαλύτερος. Μας γυρίζουν έτσι, αυτοί οι άνδρες του εθνικιστικού ΠαΣοΚ, στις μεθόδους και στις μικρότητες της μεταπολεμικής υποτέλειας, οπότε όμως η χώρα αντιμετώπιζε τον τραγικότερο εμφύλιο της ιστορίας της...

Αυτά τα επικίνδυνα παιχνίδια με το νόημα του Συντάγματος, την ουσία της πολιτικής και τα θεμιτά όρια του πολιτικού ανταγωνισμού για τη διαδοχή ως πότε θα συνεχιστούν; Όσοι δεν την διακρίνουν, ας ανοίξουν γρήγορα τα μάτια τους: ευδιάκριτη είναι πλέον η οργή που φουντώνει.

“
Γυρίζοντας με το καλό στην Εκάλη ο κ. Παπανδρέου θα κραδαίνει σκήπτρα χωρίς να μπορεί να επιβάλει την εξουσία που συμβολίζουν
”

“
Αυτά τα επικίνδυνα παιχνίδια με το νόημα του Συντάγματος, την ουσία της πολιτικής και τα θεμιτά όρια του πολιτικού ανταγωνισμού για τη διαδοχή ως πότε θα συνεχιστούν;
”

Εθνικιστής, σοβινιστής, λαϊκιστής κλπ.

Του Θ. Π. ΛΙΑΝΟΥ

ΒΡΙΣΚΟΜΑΙ σε πολύ δύσκολη θέση. Δεν μπορώ να μιλήσω. Μόλις πω ή γράψω το παραμικρό, κάποιος θα μου επιτεθεί και μάλιστα χωρίς πραγματικό λόγο. Τι εννοώ; Να σας δώσω μερικά παραδείγματα.

Υποστήριξα κάποτε την άποψη ότι οι εργαζόμενες γυναίκες - μητέρες πρέπει να απασχολούνται με τους ίδιους όρους όπως και οι άνδρες - πατέρες χωρίς καμία διάκριση υπέρ των γυναικών γιατί οι υπάρχουσες διακρίσεις έχουν αποτέλεσμα την αύξηση της ανεργίας των γυναικών. Με απεκάλεσαν ρατσιστή.

Είπα κάποτε ότι όλοι οι πολίτες, πλούσιοι και φτωχοί, πρέπει να πληρώνουν τους φόρους που τους αναλογούν για λόγους ισότητας των πολιτών. Με απεκάλεσαν φασίστα.

Κάποια άλλη φορά υποστήριξα ότι οι εργαζόμενοι που αναλαμβάνουν

συνδικαλιστικά οφφίκια δεν πρέπει να απαλλάσσονται από την υποχρέωση να εργάζονται – διαφορετικά πρέπει να πληρώνονται από το εργατικό σωματείο. Με απεκάλεσαν αντιδραστικό.

Όταν διατύπωσα την άποψη ότι οι γείτονές μας στα Σκόπια δεν έχουν δικαίωμα να αυτοαποκαλούνται Μακεδόνες και ότι σε καμία περίπτωση δεν πρέπει εμείς να συμφωνήσουμε σε κάτι τέτοιο, με απεκάλεσαν εθνικιστή.

Όταν υποστήριξα την άποψη ότι πρέπει όλοι οι Έλληνες πολίτες να έχουν αξιοπρεπή ιατροφαρμακευτική περίθαλψη ανεξαρτήτως εισοδήματος ή ασφαλιστικού ταμείου, με απεκάλεσαν λαϊκιστή.

Τέλος, όταν είπα ότι ο μεγαλύτερος διανοητής στην ιστορία της ανθρωπότητας είναι ο Αριστοτέλης με απεκάλεσαν σοβινιστή.

Έχοντας συγκεντρώσει τέτοιους χαρακτηρισμούς, δύσκολα προβαίνω σε τολμηρές διατυπώσεις, ουσιαστικά δεν τολμώ να μιλήσω. Φυσικά δεν είμαι το μόνο «θύμα» αυτής της πρακτι-

“
Είναι αρκετό το ότι η πρόθεση είναι υβριστική και προσβλητική. Θα μπορούσαν να σε (ή με) αποκαλέσουν ειρηνιστή ή ανθρωπιστή και πάλι να σε υβρίζουν αν αυτή είναι η πρόθεσή τους
”

κής. Πολλοί άνθρωποι που έχουν δικές τους απόψεις, σωστές ή εσφαλμένες και που δεν διστάζουν να τις διατυπώσουν δέχονται επιθέσεις με παρό-

μοιους χαρακτηρισμούς. Στην πραγματικότητα πρόκειται για μια συνηθισμένη στη χώρα μας πρακτική.

Αξίζει λοιπόν να αναρωτηθούμε: Γιατί οι διαφωνούντες καταφεύγουν σε τέτοιους βαρείς χαρακτηρισμούς με τέτοια ελαφρότητα και ενοχλητική άνεση; Ιδού μερικοί λόγοι που μου έρχονται στον νου. Πρώτον, είναι πολύ πιθανόν αυτοί που με (ή σας) χαρακτηρίζουν ρατσιστή, σοβινιστή κλπ. να μη γνωρίζουν την πραγματική έννοια των όρων που χρησιμοποιούν και απλώς να μπερδεύονται χρησιμοποιώντας έναν όρο που δεν ταιριάζει στην περίπτωση. Δεύτερον, θέλουν απλώς να σε αφοπλίσουν αποδίδοντάς σου μια κακή ιδιότητα έτσι ώστε όλοι να σε περιφρονήσουν και τα επιχειρήματά σου να χάσουν τη σημασία τους. Τρίτον, σου αποδίδουν διάφορες ιδιότητες, δηλαδή στην ουσία σε υβρίζουν, γιατί απλώς στα δεν έχουν να αναπιάξουν κανένα ισχυρό επιχείρημα. Τέταρτον, δεν έμαθαν ποτέ να επιχειρηματολογούν επί της ουσίας ή δεν θέλουν να επιχειρηματολο-

γήσουν για να μη φανεί η πνευματική τους γύμνια και η ρίψη λάσπης αποτελεί εύκολη και δοκιμασμένη λύση. Πέμπτον, δεν τους ενδιαφέρει πραγματικά αν είναι ρατσιστής, σοβινιστής, εθνικιστής κλπ. ούτε η ουσία των επιχειρημάτων. Θέλουν απλώς στα να σε υβρίσουν και το κάνουν χρησιμοποιώντας κάποιο όρο, του οποίου το περιεχόμενο δεν έχει σημασία. Είναι αρκετό το ότι η πρόθεση είναι υβριστική και προσβλητική. Θα μπορούσαν να σε (ή με) αποκαλέσουν ειρηνιστή ή ανθρωπιστή και πάλι να σε υβρίζουν αν αυτή είναι η πρόθεσή τους.

Είπα πιο πάνω ότι δεν τολμώ να μιλήσω. Φυσικά δεν κυριολεκτώ. Η σιωπή που είναι αποτέλεσμα τέτοιων επιθέσεων ισοδυναμεί με ήττα. Η αντιπαράθεση σε επίπεδο ύβρεων είναι επίσης ήττα. Η μια ή η άλλη αντίδραση είναι ακριβώς αυτή που επιδιώκουν οι επιτιθέμενοι υβριστές. Η μόνη αποτελεσματική αντίδραση είναι η περιφρόνηση των υβριστών και η καθαρή διατύπωση των επιχειρημάτων.

Ο κ. Θεόδωρος Π. Λιανός είναι καθηγητής στο Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών.